

Koulujen ja oppilaitosten sovittelutoiminnan lähtökohtia

Verso eli vertaissovittelu on yhteisöllinen menetelmä, joka tarjoaa lapsen toimijuutta tukevan tavan ratkaista oppilaiden välisiä ristiriitoja koulun arkipäivässä. Sovittelulla puututaan mieltä pahoittavaan toimintaan mahdollisimman varhain. **Vertaissovittelu** ja **aikuisjohtoinen sovittelu** ovat menetelminä osa koulujen sovittelutoimintaa.

Sovittelutoiminta ei poista koulun muita puuttumisen menetelmiä, mutta antaa hyvän työvälineen eritasoisten konfliktien lapsiystävällisen ja varhaisen huomioimisen ja käsittelyn toteuttamiseen. Sovittelutoimintaa ohjaa aina henkilökunnan jäsenistä koulutettu tiimi.

Päiväkotien, koulujen ja oppilaitosten sovittelutoiminta pohjaa restoratiivisen oikeuden lähtökohdista kehittyneeseen restoratiiviseen lähestymistapaan, jonka lähtökohtana on konfliktin osapuolten osallisuus ja arvostus oman tilanteensa asiantuntijoina. Osapuolia autetaan strukturoidussa sovitteluprosessissa koulutettujen sovittelijoiden johdolla keskustelemaan ajatuksista, tunteista ja tarpeista ja lopulta itse löytämään tilanteeseen ratkaisuja ja sitoutumaan niiden toteuttamiseen. Suomalainen koulusovittelun malli on osa EU:n tuella tuotettua nuorten restoratiivisen oikeuden mallia. Lue lisää www.ejjc.org/eumodel (in english).

VERSO-ohjelma kouluttaa sekä oppilaita että henkilökunnan jäseniä sovittelijoiksi. Päiväkodeissa sovittelu nivoutuu osaksi henkilökunnan osaamista, kouluissa ja oppilaitoksissa sekä oppilaat että henkilökunnan jäsenet voivat toimia sovittelijoina. On tärkeää huomata, että kouluissa sovittelutoimintaa ohjaavat aina aikuiset, jotka arvioivat tapauskohtaisesti mihin menettelyyn tilanne ohjataan. Sovittelu ei vähennä koulun ja kodin yhteistyötä. VERSO-ohjelma ohjaa säännölliseen tiedottamiseen ja siihen, että koulun henkilökunta on yhteydessä huoltajiin aina koulun käytäntöjen ja yhdessä sovittujen koulukohtaisten linjausten mukaisesti.

Sovittelua kouluissa on edistetty jo vuodesta 2001 lähtien. Sovittelussa ovat läsnä konfliktin osapuolet sekä koulutetut sovittelijat – joko vertaissovittelijat tai aikuissovittelijat. Koulutuksen myötä kouluille on muodostettu sovittelun asiantuntijaryhmä, jossa vertaissovittelijaoppilaat ja toimintaa ohjaavat sovittelijoiksi koulutetut koulun henkilökunnan jäsenet yhdessä toteuttavat toimintaa. Viimeksi mainitut arvioivat sovitteluun ohjattujen konfliktien luonteen ja ohjaavat tapauksen joko vertaissovitteluun tai aikuisjohtoiseen sovitteluun. Kummassakin tapauksessa sovitteluprosessi noudattaa samoja vaiheita. Tämä tuo läpinäkyvyyden konfliktin käsittelyyn eikä konfliktin osapuolien tarvitse jännittää sitä, miten konfliktia käsitellään. Koko kouluyhteisöä ja huoltajia on tiedotettu sovittelumenettelystä ennen toiminnan alkamista ja säännöllisesti koulun tilaisuuksissa.

Seuraavat esimerkit vertaissovittelusopimusten kirjauksista selventävät osaltaan vertaissovitteluun ohjautuvien tilanteiden tasoa ja arjen läheisyyttä:

- Tapaus: A sanoo B:tä ”Väinöksi” eikä lopeta, vaikka B on sanonut, ettei pidä siitä. / 4-luokkalaisia. Sopimus: A ei hauku enää B:tä ”Väinöksi”. A on pahoillaan.
- Tapaus: A on ottanut B:n repusta tavaran. / 6-luokkalaisia. Sopimus: A ei ota mitään tavaroita, jotka ovat toisen omaisuutta ja B lupaa, että ei enää töni A:ta.
- Tapaus: Välitunnilla kahinaa, törmäilyä, tuuppimista, kiljumista ym. / 5-luokkalaisia. Sopimus: A lupaa, että ei enää kiusaa. B ei esitä enää poliisia niin rajusti. C lupaa, ettei ärsytä tahallaan A:ta.
- Tapaus: Osapuolina oppilaat A ja B ja C. Riitelyä ennen koulun alkua koulun pihalla / 3-luokkalaisia. Sopimus: Puhuttu hyvin. Ei kiusata enää toisia.
- Tapaus: Luokassa toinen ärsyttää toista. / 7-luokkalaisia. Sopimus: Asia sovittu. Ei toistu.

- Tapaus: A on kiusannut B:tä. Kiusaaminen on ollut viikoittaista nimittelyä. / 6-luokkalaisia. Sopimus: Molemmat lupautuivat käyttäytymään kunnolla. B lupaa varoa sanojaan eikä nimittle enää.
- Tapaus: Välitunnilla pojat rikkoivat tyttöjen tekemän majan ja heittivät oksat metsään ja tyttöjen naamalle. /1-luokkalaisia. Sopimus: Pojat eivät enää toimi näin. Tytöt voisivat jatkossa antaa oksia, jos pojat pyytävät. Pojat yrittävät pyytää.
- Tapaus: Pojat homotelleet toisiaan ja toinen on tuuppinut toista. / 8-luokkalaiset. Sopimus: Vältetään ärsyttämästä, molemminpuolinen vastuu.
- Tapaus: Välitunnilla tullut riita – haukkumista, inttämistä. / 3-luokkalaisia. Sopimus: Puuttiin asiasta. Jatkossa sovitaan heti, jos riitaa tulee. Ettei se mee pahemmaksi.
- Tapaus: A haukkui B:n meikkiä rumaksi. / 7-luokkalaisi. Sopimus: A ja B lupaavat toisilleen, että eivät enää hauku mitenkään toisiaan.

Vuodesta 2010 lähtien VERSO-ohjelma on kouluttanut myös koulun henkilökunnan jäseniä sovittelijoiksi. Näiden aikuisten tekemien sovittelujen määrää ei ole tilastoitu, mutta olemme vuosittain kysyneet, minkälaisia tilanteita aikuisjohtoisessa sovittelussa on käsitelty. Vastausten mukaan *aikuisjohtoisessa sovittelussa* on sovittelu mm. oppilaiden välistä kiusaamista netissä, häirintää tunneilla, opettajan ja oppilaan välisiä väärinymmärryksiä, eristämistä, pakottamista, lyömistä ja toistuvaa kiusaamista. Näissä tilanteissa on ollut useimmiten enemmän kuin kaksi osallista. Restoratiivisen sovittelumallin mukaisesti sovittelussa ovat olleet kaikki asianosaiset yhtä aikaa, huoltaja on tiedotettu ja kutsuttu tarpeen/toiveen mukaan myös sovittelutilanteeseen.

Viimeisimmän vuositilaston mukaan VERSO-ohjelman tuottama sovittelumalli on käytössä yli 600 suomalaiskoulussa lähes 100 paikkakunnalla. Verso-toiminta tavoittaa vuosittain yli 130 000 oppilasta ja heidän huoltajaansa. Koulutetut sovittelijat - oppilaat ja henkilökunnan jäsenet - sovittellevat vuositason yli 15 000 ristiriitaa onnistuneesti niin, että seurannassa todetaan mielipahaa aiheuttaneen käytöksen päättyneen. Seuranta on tärkeä osa sovittelu ja sillä varmistetaan, että mieltä pahoittanut käytös on päättynyt. Sovittelu ei poista koulun muita häiriökäyttäytymisen käsittelyn menettelyjä vaan tukee varhaista havaitsemista ja puuttumista. Koulun henkilökunta on koulutettu arvioimaan ja valitsemaan tilannekohtaisesti mahdollisimman tarkoituksenmukainen ja tapaukseen sopiva menettely.

Sinunkin lapsestasi voi tulla vertaissovittelija. Kun vertaissovittelutoiminta käynnistetään koululla, koulutukseen osallistuvat niin koulun henkilökunta kuin koulutukseen valitut oppilaat. Vertaissovittelijaoppilaat auttavat ristiriitojen osapuolina olevia oppilaita löytämään itse ratkaisun. Osapuolet saavat kertoa oman näkemyksensä, kuvata tuntemuksiaan ja pohtia eri ratkaisuvaihtoehtoja. Sovittelun lopuksi kirjataan osapuolten tuottamat ratkaisut sopimukseen, jonka toteutumisesta tarkastellaan yhteisessä seurantatapaamisessa. Vertaissovittelu on vapaaehtoistyötä ja aikuiset vertaissovittelijoiden ohjaajat tukevat ja ohjaavat vertaissovittelijoiden toimintaa ja huolehtivat arjen käytännöistä. Sovittelu tukee koulun muita yhteisöllisiä toimintatapoja lisäten oppilaiden osallisuutta. Sovittelun avulla oppilaat oppivat ongelmanratkaisutaitoja, ihmissuhdetaitoja, erilaisuuden ymmärtämistä, kulttuurien kohtaamista ja rauhanrakennusta.

SSF:n VERSO-ohjelmaa avustaa Sosiaali- ja terveysministeriö Veikkausvaroista (aiemmin Ray). Avustusten käyttöä ja toimintaa valvotaan ja ohjataan mm. velvoitteella laatia vuotuiset raportit toiminnasta ja tilastot toiminnan tuloksellisuudesta ja vaikuttavuudesta. Varsinainen Tuloksellisuus- ja vaikuttavuus selvitys tehdään joka toinen vuosi.

Tutkittua tietoa

Vuonna 2015 toistettiin vuoden 2009 kysely vertaissovittelijoille. Tulosten mukaan yli 90 prosenttia vertaissovittelijoina toimivista oppilaista pitää tehtävää mielekkäänä ja tärkeänä. Sovittelun periaatteet - vaihteluvallisuus, puolueettomuus, vapaaehtoisuus ja ratkaisujen etsiminen - ovat toteutuneet hyvin ja yli 95% sovitteluista johtaa sopimukseen, joiden seurannassa todetaan pitäneen. Oppilaiden kyvykkyyden oivaltaminen on saanut aikuiset luottamaan siihen, että tuettuina, vaikkakin kasvussaan keskeneräisinä, oppilaat voivat olla merkittäviä toimijoita, kun koulun työrauhaa turvataan. Viimeisimmän vaikuttavuusselvityksen mukaan VERSO-ohjelman tuloksena koetaan koulun ilmapiirin parantuneen sekä riitojen vähentyneen; 73% vaikuttavuuskyselyyn vastanneista toteaa, että riidat ovat koulussa vähentyneet ja 71% vastanneista näkee, että ilmapiiri on parantunut paljon tai melko paljon Verso-toiminnan myötä. Pitkän aikavälin vaikutuksena sovittelun tietotaito siirtyy koulu yhteisöstä laajemminkin koulun ja oppilaiden lähiyhteisöihin. Sovittelutoiminta on tuonut oppilaiden asiantuntijuuden omasta vertaisryhmästään näkyviin ja merkittävään rooliin koulujen konfliktien käsittelyssä ja työrauhan turvaamisessa.

Miten oppilaat näkevät Verson?

- *"On opittu käsittelemään riitatilanteita ja soveltamaan näitä taitoja arkeen."*
- *"Versossa oppii käytöstapoja, itsehillintää, yhteistyökykyä. Samalla oppii virheistään."*
- *"Versossa voi oppia tasavertaisuutta, yhteenkuuluvuutta, anteeksiantoa, vastuullisuutta ja pitämään lupauksensa."*
- *"Aina ei voi turvautua siihen, että muut ratkaisevat riidat."*
- *"Täs ollaan opittu hyvii taitoi meidän tulevii avioliittoj varten."*
- *"Oppilaat tulevat entistä paremmin kuulluiksi."*
- *"Verso tekee hyvää työtä! Ei kannata koskaan lopettaa Verso-toimintaa!!"*

Sovittelun arvot toimivat pelisääntöinä

1. Puolueettomuus

- Sovittelijat eivät asetu kummankaan osapuolen puolelle ja huolehtivat siitä, että kaikki pääsevät vuorotellen ääneen
- Sovittelijat ohjaavat sovittelua koulutuksessa omaksutun viisivaiheisen prosessin mukaan
- Vertaissovittelussa sovittelijaoppilaat ovat yleensä muutaman vuoden vanhempia kuin osapuolet

2. Vaitiolo

- Sovittelun alussa sovittelijat ja osapuolet sopivat, että sovittelussa kuultuja toisen osapuolen tarinoista, mielipiteistä, tunteista tai ajatuksista ei puhuta sovittelutilan ulkopuolella
- Sovittelusta mahdollisesti syntyvä sopimus kirjataan ja sopimus jää koulun aikuisen sovitteluohjaajan arkistoon, jonne myös seurannan toteutuminen ja sopimuksen pitäminen kirjataan
- Osapuolet voivat kertoa omista kokemuksistaan, ajatuksistaan ja tunteistaan huoltajilleen kuten ennenkin ja tapahtumaa voidaan aina käsitellä kotona lasta ja erityisesti syntyneen sopimuksen lupauksen pitämistä tukien. Sovittelutoiminta ei vähennä tai poista koulun ja kodin yhteistyötä – päinvastoin.

- Sovittelijat puolestaan purkavat sovittelukokemuksiaan koulun sovitteluohjaajan kanssa lukukausittain ja tarpeen mukaan
- Vaitiolo -pelisäännöllä pyritään siihen, että oppilaat eivät puhu sovittelussa kuulusta toisen osapuolen asioista toisille oppilaille, mikä saattaisi aiheuttaa mielipahaa. Tutkimustemme mukaan vaitiolo on säilynyt hyvin ja osapuolet kokevat, että puhutuista asioista ei ole kerrottu muille oppilaille. Sen sijaan sopimuksen syntymisestä voi toki kysyjille mainita.

3. Ei rangaistuksia vaan ratkaisuja

- Sovittelijoilla ei ole valtaa antaa sanktioita tai rangaistuksia. He eivät myöskään ratkaise konflikteja osapuolten puolesta tai toimi asiassa tuomareina. Sovittelijat ohjaavat selkeän strukturoidun kaavan mukaan osapuolia keskustelemaan ja lopulta tuottamaan itse ratkaisun ja kirjaamaan lupaukset sopimukseksi. Konfliktin omistajuus säilyy näin osapuolilla itsellään koko prosessin ajan (vrt. Christie N. 1977)

4. Vapaaehtoisuus

- Koulun henkilökunnalla on velvollisuus puuttua eritasoiseen häiriökäyttäytymiseen. Havaitessaan konfliktin henkilökunnan jäsen arvioi tilanteen ja ohjaa osapuolet tarkoituksenmukaiseen menettelyyn, jolloin konfliktin osapuolille kerrotaan menettelystä. Sovittelutoiminnassa vapaaehtoisuus tarkoittaa sitä, että sovitteluistunnon alussa osapuolille kerrotaan yllämainitut sovittelun pelisäännöt ja avataan sovittelun kulkua, jonka jälkeen kysytään osapuolilta halukkuutta jäädä sopimaan konfliktia. Mikäli jompikumpi osapuoli ei halua sovitteluun jäädä, sovittelijat siirtävät tapauksen takaisin sovitteluohjaajalle, joka pohtii ammattimaisesti sitä, miten asiaa käsitellään. Yksikään tapaus ei jää käsittelemättä vaan menettelyksi etsitään toinen tarkoituksenmukainen menetelmä.

Perusopetuslaki:

Kiusaamiseen, konflikteihin ja loukkaavaan käyttäytymiseen puuttumisen velvollisuus pohjaa Perusopetuslain 29 §:n, jonka mukaan oppilaalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Hallituksen esityksen (86/1997) perustelujen mukaan tämä opetuksen järjestäjiä velvoittavan työturvallisuussäännöksiä vastaavan säännös tarkoittaa ensinnäkin opetukseen tarkoitettujen tilojen ja välineiden turvallisuutta. Lisäksi se velvoittaa opetuksen järjestäjän huolehtimaan siitä, että oppilaat eivät joudu väkivallan tai muun kiusaamisen kohteeksi koulussa. Kiusaamistapauksiin on koulussa suhtauduttava asianmukaisesti, selvitettävä ne viipymättä ja ryhdyttävä kulloisenkin tilanteen vaatimiin riittäviin toimenpiteisiin.

Sovittelu tuo kouluille menetelmän, joissa koettua loukkaava tilanne voidaan käsitellä osapuolia leimaamatta tapauskohtaisesti mahdollisimman tarkoituksenmukaisella menettelyllä viiveettä mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jotta perusopetuslain osoittamiin kurinpitotoimenpiteisiin ei syntyisi tarvetta. Koulun sovittelun asiantuntijaryhmä arvioi kulloisenkin tilanteen ja pyrkii hyödyntämään menetelmää, jolla estetään tapahtuman toistuminen. Tarvittaessa osapuolet ohjataan muihin koulun oppilashuollon menettelyihin ja tukitoimiin. Koulun henkilökunta on kasvatusvas-
tuussa arkipäivän tilanteissa ja perusopetuksen opetussuunnitelma antaa suuntaviivat siihen, miten eritasoisia tilanteita yhteisöllisesti ja lapsen osallisuutta tukien tulee huomioida. Koulun henkilökunnan ja huoltajien välinen luottamus lapsen edun mukaiseen työskentelyyn arjen eri tilanteissa on tärkeää ja sitä tukee hyvä tiedotus ja yhteinen ymmärrys siitä, miten koululla eri

tilanteita käsitellään ja milloin tilanteisiin puuttuminen kuuluu henkilökunnan arkiseen ammatilliseen toimintaan ja milloin huoltajat kokevat tärkeäksi olla itse läsnä.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa luku 3.3.:

Perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteissa (OPH/2014) on useita teemoja, jotka tukevat sovittelun hyödyntämistä ja restoratiivisen oppimisyhteisön rakentamista. Muun muassa luvussa 3.3. kohdassa Osallistuminen, vaikuttaminen ja kestävä tulevaisuuden rakentaminen (s. 23) todetaan: *"He (oppilaat) oppivat työskentelemään yhdessä ja saavat tilaisuuden harjoitella neuvottelemista, sovittelemista ja ristiriitojen ratkaisemista sekä asioiden kriittistä tarkastelua."*

Suomen perustuslaki luku 2 pykälä 6

Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.

YK:n lasten oikeuksien sopimus:

Artiklan 12 mukaan sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Lisäksi artiklassa todetaan, että lapsen tulee voida olla osallisena ja osallistua aktiivisesti niin, että hänelle tiedotetaan menettelyjen kulusta ja niin, että hän ymmärtää mitä häneltä odotetaan.

Euroopan neuvoston ministerikomitean suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä 2010:

Ohjeistuksessa korostetaan lapsen oikeutta osallisuuteen sekä sitä, että lasta tulee kohdella lapsen etu ja arvo tunnustaen ja häntä leimaamatta riippumatta siitä, miten hän on osallinen tapahuneeseen.

Luettavissa: <https://rm.coe.int/16806a453d>

Lisätietoa:

<http://www.sovittelu.com/>

<http://www.sovittelu.com/vertaissovittelu/>

<http://www.ejcc.org/eumodel>

Kirjastoista:

Nylund Anna ja Ervasti Kaijus 2014. Konfliktinratkaisu ja sovittelu. Helsinki: Edita

Gellin Maija 2011. Sovittelu koulussa. Juva: PS-Kustannus.

Poikela Esa (toim.) 2010. Sovittelu: ristiriitojen kohtaamisesta konfliktien hallintaan. Jyväskylä: PS-Kustannus.